

о Великой Отечественной войне посредством мифологической и библейской цитации, семантического параллелизма, многообразия способов субъектной организации наполняют произведения актуальной белорусской литературы экзистенциальным звучанием, демонстрируют их аксиологический диапазон, выводят осмысление проблемы «человек и война» на новый философский уровень.

Литература

1. Па праву жывога: кніга-прызнанне сучасных беларускіх паэтаў да 70-годдзя вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў / склад. Т.Ф. Рослік. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2014. – 472 с.

Н. В. Крыцкая

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава

УДК 373.3:028

ПРАБЛЕМЫ ФАРМІРАВАННЯ ЧЫТАЦКАЙ САМАСТОЙНАСЦІ НАВУЧЭНЦАЎ НА ПЕРШАЙ СТУПЕНІ АГУЛЬнай СЯРЭДняй АДУКАЦЫі

Ключавыя словы: чытанне, чытач, чытацкая самастойнасць, мастацкі твор, пазакласнае чытанне.

У артыкуле разглядаюцца шляхі фарміравання чытацкай самастойнасці навучэнцаў на першай ступені агульнай сярэдняй адукацыі. Аб'ектам вывучэння служаць некаторыя асаблівасці навучання літаратурнаму чытання. Тэарэтычныя палажэнні і метадычны каментарый ілюструюцца дыдактычным матэрыялам.

N. V. Krickaya

Vitebsk State University named after P. M. Masherova

PROBLEMS OF FORMING READING INDEPENDENCE OF STUDENTS IN THE FIRST

Key words: reading, reader, reading independence, artistic work, extracurricular reading.

The article examines ways of forming reading independence of students at the first level of general secondary education. The object of study is some features of teaching literary reading. Theoretical provisions and methodological commentary are illustrated by didactic material.

Праблема фарміравання чытацкай самастойнасці навучэнцаў на першай ступені агульнай сярэдняй адукацыі стала цікавай настаўнікам, метадыстам, псіхолагам яшчэ ў сямідзясятых гадах ХХ стагоддзя. Яны сталі разглядаць чытанне як пэўную вучэбную дзейнасць (камунікатыўную, пазнавальную, маўленчую). Гэта дзейнасць вучня павінна быць накіравана на правільнае асэнсаванне тэксту, узнаўленне яго з пазіцыі свайго светапогляду.

У навукова-метадычнай літаратуры розныя аўтары даюць сваю інтэрпрэтацыю тэрміна «чытацкая самастойнасць». Так М. М. Навумчук лічыць, што «чытацкая самастойнасць – гэта здольнасць чытача карыстацца кнігай як крыніцай ведаў і інфармацыі» [2, с. 31].

В. В. Джажалей вызначае, што чытацкая самастойнасць – гэта ўменне і жаданне ўкладваць у чытанне «працу душы», разважанне над кнігай яшчэ да чытання, успрыманне зместу, абдумванне прачытанага, калі кніга ўжо загорнута [1, с. 68].

«Чытацкая самастойнасць», паводле М. А. Рубакіна, – гэта асобасная ўласцівасць, якая характарызуецца наяўнасцю ў чытача матываў, якія прымушаюць яго звяртацца да кніг, і сістэмы ведаў, навыкаў, уменняў [3].

Меркаванне заснавальніка навуковай педагогікі К. Д. Ушынскага наступнае: «Чытацкая самастойнасць – здольнасць чытача зразумець узорны твор і адчуць яго» [5].

А.В. Швакіна адзначае, што наяўнасць чытацкай самастойнасці – гэта не проста актыўная пазнавальная накіраванасць дзяцей на кнігу як аб'ект, які выклікае ў іх станоўчыя эмоцыі і жаданне з ім дзейнічаць, гэта значыць разглядаць яго, гартар, чытаць, але таксама выбіральнасць і захопленасць [6, с. 52].

Згодна з гэтымі азначэннямі, самастойнасць чытача з'яўляецца асабістай уласнасцю вучняў. Гэта можа разглядацца як выразная праява навучэнцаў цікавасці да чытання, жаданне браць у рукі кнігу любога жанру і напаўняць сябе інфармацыяй. Калі вучань па ўласным жаданні бярэ ў рукі кнігу з мэтай атрымання інфармацыі, гэта і ёсць праява чытацкай самастойнасці. Гэта здольнасць прыводзіць не толькі да эфектыўнага і сістэматычнага атрымання ведаў, але і да ўмення прымяняць атрыманыя веды ў вучобе і жыцці.

Н. М. Святлоўская лічыць, што функцыя пашыранага чытання мае наступныя асаблівасці: якасці чытання (бегласць, выразнасць, правільнасць, усвядомленасць), пісьменнае чытанне (правільнае ўспрыманне і перадача інфармацыі), любоў да чытання кніг як крыніцы інфармацыі.

Чытацкая самастойнасць – гэта індывідуальная праца самога навучэнца, праца з кнігай без уплыву дарослага чалавека (педагога або бацькоў). Аднак станаўленне чытацкай самастойнасці мае некалькі этапаў. Першы этап можна ўявіць трыядай: настаўнік – вучань – тэкст. Другі этап – гэта чытанне без пасрэднікаў. Але як паказвае практыка, без пастаяннага

ўплыву настаўніка працэс фарміравання чытацкай самастойнасці навучэнца (асабліва на першай ступені агульнай сярэдняй адукацыі) можа быць не зусім станоўчым. Звычайна чытацкая самастойнасць праяўляецца да сярэдніх класаў.

Паказчыкамі сфарміраванасці чытацкай самастойнасці навучэнцаў на першай ступені агульнай сярэдняй адукацыі з'яўляюцца валоданне тэхнікай чытання; праяўленне цікавасці да мастацкага твора; жаданне пашыраць чытацкі кругагляд; спарадкаванасць прачытаных кніг хаця б дзвюм лініям (кніга – аўтар, кніга – тэма); глыбіня ўспрымання прачытанага, г.зн. здольнасць аналізаваць прачытанае.

Н. М. Святлоўская вызначае тры законы фарміравання чытача: закон ведання кніг, закон дзейнаснага фарміравання чытацкай культуры, закон правакавання навучаннем нежадання чытаць.

Закон ведання кнігі – гэта базавы закон фарміравання чытача. Закон ведання кніг сцвярджае, што калі навучэнец ведае кнігі, то ў яго абавязкова прысутнічае чытацкая самастойнасць. І наадварот, калі ў навучэнца сфарміравана чытацкая самастойнасць, то ён, безумоўна, ведае кнігі з даступнага кола чытання.

Закон дзейнаснага фарміравання чытацкай культуры адлюстроўвае ўстойлівыя сувязі. Гэтыя сувязі вызначаюць узровень эфектыўнасці арганізацыйна-метадычнай сферы навучання чытанню пры розных суадносінах уключаных у яе вербальных і дзейных сродкаў.

Закон правакавання навучаннем нежадання чытаць фарміруе дзіцячытача. «Нежаданне чытача ёсць аб'ектыўнае следства навучання малодшых школьнікаў асобным чытацкім уменням без адначасовай усталёўкі на падахвочванне і фармаванне чытацкай самастойнасці» [4, с. 282].

Пастаяннае імкненне звяртацца да кніг, усвядомлены выбар матэрыялу для чытання, уменне эфектыўна прымяняць атрыманыя веды, навыкі і ўменні падчас чытання – усё гэта з'яўляецца прыкметай развітай чытацкай самастойнасці.

Пацверджаннем сфарміраванасцічытацкай самастойнасці навучэнцаў на першай прыступцы агульнай сярэдняй адукацыі можа служыць устойлівае жаданне і здольнасць выбіраць кнігі свядома, ужываючы ўсе наяўныя веды і ўменні падчас чытання.

Бесперапынная самаадукацыя, самаадукацыя і самаразвіццё могуць быць дасягнуты з дапамогай чытацкай самастойнасці.

Чаму так важна прывіць дзіцяці любоў да чытання, навучыць карыстацца кнігай? Рускі педагог, пісьменнік К. Д. Ушынскі казаў, што «чытанне ёсць стварэнне ўласных думак пры дапамозе думак іншых людзей».

Па словах педагогаў, многія вучні не чытаюць увогуле нічога, акрамя таго, што задаюць ім па праграме, а значыць, менавіта на школу ўскладаюцца асноўныя надзеі. Але «абавязалаўка» спараджае негатыўнае стаўленне да чытання. Якім жа чынам далучаць дзяцей да кнігі?

З-за асаблівасцей вучэбнага матэрыялу, які неабходна засвоіць дзецям, спосабы і метады навучання могуць быць рознымі. Каб сфарміраваць у навучэнцаў на першай ступені навучання асновы чытацкай самастойнасці, найбольш эфектыўным будзе спосаб назапашвання асабістага вопыту чытання праз успрыманне дзецьмі дзіцячых кніг і работа з дзіцячымі кнігамі, асноўнай формай навучання будуць урокі літаратурнага чытання і заняткі па пазакласным чытанні.

Самастойнасць у чытанні фарміруецца паступова, у залежнасці ад здольнасцей малодшага школьніка і яго ўзроставага ўзроўню, а пастаноўка мэты чытання заўсёды з'яўляецца вынікам знаёмства з кнігамі.

Навучэнцам першага класа можна прапанаваць выданні з кароткімі, набранымі буйным шрыфтам тэкстамі, якія змяшчаюць простыя фразы, знаёмыя словы. Ілюстрацыі дапамогуць дзіцяці, які дрэнна чытае, зразумець змест тэксту.

Вуснае слоўнае маляванне на ўроках літаратурнага чытання дазволіць вызначыць уяўленне вучнем знешняга выгляду героя і адпаведнасць яго аўтарскай задуме. Такое маляванне лепш за ўсё праводзіць пры паўторным чытанні твора.

Вялікую цікавасць у дзяцей выклікаюць дыдактычныя гульні. У працэсе гульні, асабліва ролевай, адбываецца пераўвасабленне, «прымерка» іншай сацыяльнай ролі, што дапамагае перажываць самыя розныя сітуацыі.

Важную ролю іграе літаратурная творчасць школьнікаў. Прапануйце ім стварыць свой твор, выказаць пачуцці і «намаляваць» словамі карціну, якая дазволіць убачыць свет і іншых людзей праз прызму свядомасці школьнікаў.

Карыснымі з'яўляюцца таксама заданні па стварэнні дзецьмі зборнікаў любімых казак, вершаў, прыказак, прымавак, крылатых выразаў на пэўную тэму, падборцы крыжаванак, коміксаў, ілюстрацый да твораў, якія вывучаюцца, вырабу макетаў дэкарацый да спектакляў.

Да ўрокаў пазакласнага чытання мэтазгодна рыхтаваць гульні, віктарыны, выставы кніг, падбіраць ілюстрацыі да твораў, крыжаванкі, шыфроўкі, загадкі. Можна прапанаваць дзецям творчыя заданні: з літар на картках скласці прыказкі, імёны герояў твораў; злучыць у пары карткі з назвамі і аўтарамі твораў. Літаратурная віктарына можа ўключаць урыўкі з апавяданняў, пытанні па творах. Дзеці могуць злучыць лініяй пачатак і канец прыказак, выбраць фінальную частку прыказкі.

Пры арганізацыі праектнай дзейнасці можна прапанаваць дзецям вывучыць жыццё і творчасць вядомых пісьменнікаў і паэтаў.

Наведайце з вучнямі тыпаграфію, выдавецтва, літаратурны музей, Нацыянальную бібліятэку. Карысна арганізоўваць сустрэчы з майстрамі мастацкага слова, журналістамі, карэспандэнтамі дзіцячых газет і часопісаў, мастакамі-ілюстратарамі і інш.

Важна не толькі чытаць кнігі, але і абмяркоўваць іх. Можна правесці акцыю «Чытаем разам!», у якой прымуць удзел і навучэнцы, і педагогі, і бацькі.

Заўсёды запатрабаваны ў навучэнцаў на першай ступені агульнай сярэдняй адукацыі конкурсы ўважлівых і начытаных, аматараў чытання, літаратурныя марафоны і КВЗ, турніры знаўцаў кнігі, гадзіны паэзіі, конкурс малюнкаў «Любімы герой кнігі», ранічнік для першакласнікаў. З цікавасцю пройдзе прафарыентацыйная гульня «Людзі. Кнігі. Прафесіі». Можна прапанаваць дзецям напісаць кароткі, але інтрыгуючы аповед пра кнігу, якую яныхацелі б параіць прачытаць аднакласнікам, правесці экспрэс-апытанне «Я прачытаў і жадаю расказаць...».

Творчы педагог вельмі ўзважана падыходзіць да складання спісу літаратуры для летняга чытання: можна прапанаваць усяго 5-6 найменняў, а найлепш класці асабістыя спісы з улікам узроўню развіцця і інтарэсаў кожнага навучэнца. Успрынята гэта будзе як сяброўская парада любімага настаўніка.

Важнай з'яўляецца праца з бацькамі. Як для іх, так і для дзяцей педагог можа раздрукаваць розныя рэкамендацыі. Напрыклад, парады школьнікам, як знаёміцца з новай кнігай, парады бацькам, як зрабіць кнігу добрым сябрам, памочнікам дзіцяці, анкеты з пытаннямі абадносінах да кнігі ў сям'і.

Пазнавальным будзе правядзенне вуснага часопіса «Прэзентацыя хатняй бібліятэкі», які мае старонкі «Кнігі нашай сям'і», «Кнігі незвычайныя», «Кнігі памятныя», «Кнігі выпадковыя», «Кніга з аўтографам».

Можна правесці бацькоўскі сход у бібліятэцы ў прысутнасці школьнікаў, пазнаёміць усіх з новымі, а часам і забытымі дзіцячымі аўтарамі, цікавымі серыямі кніг. Арганізаваны пры бібліятэцы клуб «Дзень сямейнага адпачынку» дапаможа пазнаёміць чытачоў з гісторыяй стварэння той ці іншай кнігі. Без сумнай дыдактыкі і павучанняў бібліятэкар і настаўнік зацікавіць дзяцей чытаннем. Можна ўнесці элементы тэатралізацыі, запрасіўшы прафесійнага акцёра або падрыхтаваўшы інсцэніроўку твора.

Такім чынам, захапленне школьніка свабодным чытаннем, фарміраванне незалежнага карыстальніка – важны напрамак сумеснай работы педагога, бібліятэкара, бацькоў.

Літаратура

1. Джежелей, О. В. Учим читать книгу : Пособие для учителя к урокам внеклас. чтения в 1-х кл. общеобразоват. шк. с пятиднев. учеб. недель / О. В. Джежелей, Н. Н. Светловская. – Москва : Просвещение, 1983. – 208 с.
2. Наумчук, М. М. Взаимосвязь классного и внеклассного чтения как средство формирования читательской самостоятельности младших школьников: автореф. дис. ... канд. пед. наук / М. М. Наумчук. – НИИ Педагогики УССР: Киев, 1987. – 31 с.

3. Рубакин, Н. А. Психология читателя и книги [Текст] : краткое введение в библиографическую психологию / Н. А. Рубакин ; [вступ. статья Ю. А. Сорокина, канд. филол. наук]. – Москва : Книга, 1977. – 264 с.

4. Светловская, Н. Н. Обучение детей чтению: Практическая методика. Учебная практика / Н. Н. Светловская, Т. С. Пиче-Оол. – М. : Академия, 2001. – 282 с.

5. Ушинский, К. Д. О первоначальном преподавании русского языка. Избранные педагогические сочинения / К. Д. Ушинский. – М. : Учпедгиз, 1954. – 825 с.

6. Швакина, Е. В. Вместе с книгой мы растем: программа развития читательского интереса у детей младшего школьного возраста / Е. В. Швакина. – М., 2012. – 52 с.

У. І. Куліковіч

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

УДК 811.161.3'373.22

**ТРАНСПАРТНАЯ ЛЕКСІКА
Ў “ПРАВІЛАХ БЕЛАРУСКАЙ АРФАГРАФІІ І ПУНКТУАЦЫІ”
ЯК АДЛЮСТРАВАННЕ ЭТНАКУЛЬТУРНАЙ
І САЦЫЯЛЬНА-ГІСТАРЫЧНАЙ АДМЕТНАСЦІ ГРАМАДСТВА**

Ключавыя словы: правілы арфаграфіі, транспартная лексіка, факультатыўны кампанент правіла, семантычныя групы, этнакультурныя асаблівасці.

Артыкул прысвечаны функцыянаванню слоў-прыкладаў у структуры правілаў беларускай арфаграфіі. Сцвярджаецца, што транспартная лексіка побач з іншымі разрадамі лексікі з’яўляецца пэўнай “аўтаномнай карцінай свету” распрацоўнікаў тэксту актуальных сёння арфаграфічных прадпісанняў. Метадам суцэльнай выбаркі былі ўстаноўлены асноўныя семантычныя групы транспартнай лексікі, акрэслены іх культурныя і сацыяльныя функцыі. Зроблена выснова, што факультатыўны кампанент правілаў павінен змяшчаць значна больш эталонаў правапісу слоў, якія абазначаюць разнастайныя сучасныя рэаліі.

U. I. Kulikovich

Belarusian State Technological University

**TRANSPORT VOCABULARY
IN THE “RULES OF BELARUSIAN SPELLING AND PUNCTUATION”
AS A REFLECTION OF ETHNO-CULTURAL
AND SOCIO-HISTORICAL DISTINCTION OF THE SOCIETY**

Key words: rules of spelling, transport vocabulary, optional component of the rule, semantic groups, ethnocultural features.

The article focuses on the issues of the functioning of example words in the rule structure of Belarusian orthography. It is argued that transport